

Editöre Mektup

21. YÜZYILDA MOĞOLİSTAN-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Bold Ravdan

Moğolistan Ankara Büyükelçisi

Mançu Çing Hanedanı'nın yıkılmasının ardından Moğolistan 1911'de bağımsızlığını yeniden kazandı. Sonuç olarak Moğolistan kendi anayasasına, para birimine, hükümetine, silahlı kuvvetlerine ve sınırlarına kavuştu. Moğol makamları, 20. yüzyılın başlarında diğer güçler tarafından bağımsızlığın tanınması için birkaç girişimde bulundular, ancak başarılı olamadılar. Uluslararası toplum tarafından tanınmamasına ve bağımsızlığını ilan etmesine rağmen, Moğolistan'ın fiili varlığı uluslararası ilişkilerde eşi görülmemiş bir olaydı. O zamanlar Moğol Halk Cumhuriyeti'nin sadece Moskova'da diplomatik bir misyonu vardı. II.Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Moğolistan'ın stratejik önemi, çevredeki güçlerin dikkatini çekti ve jeopolitik oyunları için bir platform görevi gördü. Sovyetler Birliği, Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere, Şubat 1945'te Yalta'da "Moğolistan'ın statükosunu korumak" için bir anlaşma imzaladılar. Sonuç olarak, Sovyetler Birliği ve ABD, Kuomintang hükümetine Moğolistan'ın bağımsızlığını tanıması için baskı yaptı. Bundan böyle Moğolistan'ın bağımsızlığının uluslararası arenada hukuki olarak tanınması süreci başladı. 1911'de Moğolistan'ın bağımsızlığını yeniden kazanmasıyla Moğolistan ile

* Bu makaleye atf için: Ravdan, Bold. (2021). 21. Yüzyılda Mogolistan-Türkiye İlişkileri, SDE Akademi Dergisi, 1(2), 177-184.

Türkiye arasında ilişkiler kurulabildi. Ne yazık ki, Moğol-Türk ilişkileri 20. yüzyılın sonuna kadar sınırlı kaldı. Bu sadece coğrafi uzaklıktan değil, aynı zamanda siyasi sistemlerdeki ve Soğuk Savaş'taki farklılıklardan da kaynaklanıyordu.

İlginç bir şekilde Moğolistan ve Türkiye'nin siyasi tarihinde ortak özellikler vardır. Moğolistan ve Türkiye, 20. yüzyılın başlarında hemen hemen aynı anda cumhuriyetçi yönetim kurdu. Türkiye Cumhuriyeti'nin 29 Ekim 1923'te ilan edilmesinden bir yıl sonra, Moğolistan monarşiyi kaldırdı ve ilk anayasasında Moğolistan Halk Cumhuriyeti'ni ilan etti. 1921'de Moğolistan'da yabancı saldırganlığa karşı çıkan siyasi gruplar tarafından Halk Partisi kuruldu. 1923 sonbaharında, yabancı işgaline karşı çıkan Türk vatanseverleri de Halk Fırkası adında bir siyasi örgüt kurdular. II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Moğolistan ve Türkiye'ye tek parti sistemi hâkim oldu. Bununla birlikte, 1946'dan itibaren, diğer siyasi partilerin Türkiye'de açıkça faaliyet göstermesine izin verilirken, Moğolistan'da tek parti yönetimi 1990'a kadar sürdü. Diğer bir benzerlik de alfabede yaşandı. Atatürk, ülkeyi modernize etmek ve Batı kültürüne yakınlaştırmak için 1928 yılında Arap alfabesinden Latin alfabesine geçişi başarıyla tamamladı. Moğol hükümeti de Latin alfabesine geçme kararı alarak hazırlıklara başladı, ancak bunu başaramadı ve bu girişimi durdurdu.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı Doğu Avrupa ülkeleri, Hindistan ve Endonezya gibi Asya ülkeleri ve daha sonra 1960'larda İngiltere ve Fransa gibi diğer Batı ülkeleri tarafından tanındı. Moğolistan, Birleşmiş Milletlerin ilk 50 üyesinden birisi oldu. Moğolistan, Türkiye'nin 1950'lerde Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletlere katılımını sürekli desteklemesinden dolayı minnettardır. Moğolistan Halk Cumhuriyeti, 25 Ekim 1961 tarihli Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısında üyelik başvurusu değerlendirildiğinde, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu dokuz Konsey üyesinin desteğiyle Birleşmiş Milletlere tam üye oldu. Moğolistan Halk Cumhuriyeti uluslararası arenada, Moğolistan ve Türkiye'nin karşılıklı tanınması için elverişli koşullar yarattı ve böylece 1969'da iki ülke diplomatik ilişkiler kurdu. Ancak Soğuk Savaş nedeniyle ikili ilişkiler karşılıklı olarak ikamet etmeyen Büyükelçiler atamaktan öteye gitmedi.

Soğuk Savaşın sona ermesi, Moğol-Türkiye ilişkilerinde yeni bir aşama için elverişli koşullar yarattı. 1992 yılında Moğolistan Dışişleri Bakanı Gombosuren, ikili ilişkilerimizin farklı alanlardaki genişlemesini başlattı. 1990'lar, Moğol-Türkiye ilişkilerini yeni bir düzeye getirmek için yasal zeminin de atıldığı bir dönemdi. Yeni uluslararası ortama uygun olarak Moğolistan, 1993-1994 yıllarında iki komşusu ile dostluk ve işbirliği anlaşmasını yeniledi. Bunu takiben 1995 yılında Moğolistan ile Türkiye arasında, Moğolistan'ın Türkiye'ye ne kadar önem verdiğini gösteren bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalandı. Moğolistan, üçü NATO üyesi ve biri Türkiye olmak üzere 12 ülke ile dostluk ve işbirliği anlaşması imzaladı. Türk tarafı da 1990'ların başından itibaren Moğolistan ile işbirliğine güçlü bir ilgi gösterdi. Türkiye ile Moğolistan arasında bugüne kadar eğitim, kültür ve savunma alanlarında işbirliği konusunda 30'dan fazla hükümetler arası anlaşma imzalanmıştır. Bunun dışında, Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Meclis Başkanı arasında üst düzey siyasi ziyaretler düzenli olarak yapılmaktadır.

1999'dan beri Hükümetlerarası Ortak Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Komitesi, Moğolistan ve Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin geliştirilmesi için kalıcı ve önemli bir mekanizma olmuştur. Bugün ikili ticaret cirosu yılda 40-50 milyon doları geçmiyor (Moğolistan'ın yıllık ihracatı sadece 3-5 milyon dolar) ve ticaret son derece sınırlı. Bu nedenle ticaretin artması ikili ilişkilerde önemli bir konu. 2018 yılındaki Ortak Komite toplantısında ikili ticaret cirosunu 300 milyona çıkarma hedefi belirlendi. Son yıllarda Moğol küçük ve orta ölçekli işletmeleri, Türkiye'den küçük işletmeler ve teknolojileri ithal ederek ve Türkiye'de Karachi, Cotton De Facto gibi tanınmış markaların franchise'larını açarak iş alanında bir miktar ilerleme kaydetmiştir. Bunun dışında 2020 yılında Moğol-Türk Ortak Ticaret Odası kuruldu ve iki taraf, deri sektöründe işbirliği fırsatlarını ilk etapta araştırmak konusunda mutabık kaldı. Moğolistan'da yatırım için elverişli bir yasal ortam olmasına rağmen, Türkiye, Moğol hizmet sektörüne yalnızca yaklaşık 22 milyon dolar yatırım yapmıştır. Moğol tarafı Türk yatırımdan büyük umutlar besliyordu, ancak şu ana kadar önemli bir ilerleme sağlanamadı. Bu nedenle Moğol yatırımının koşulları hakkında Türk yatırımcıları bilgilendirmek ve boşlukları doldurmak bizim görevimizdir.

Moğol tarafı, Türkiye'den tarım sektöründe, örneğin deri endüstrisinde teknoloji edinme ve süt ve süt ürünleri işleme için küçük ölçekli makine ve

ekipman ithal etme konusunda isteklidir. Ayrıca, Çin ve Rusya gibi yakın dev pazarlara mal üretmek için Moğol serbest ekonomik bölgesinde ortak bir et ve deri işleme tesisi kurma fırsatı da var. 2018 yılında Moğolistan ve Türkiye hükümetleri genel olarak bir serbest ticaret anlaşması yapmak için bir anlaşmaya vardılar. Son derece sınırlı ticarete sahip bir ülke için böyle bir anlaşma şüphesiz başkaları için sürpriz olacaktır. Ancak Türk tarafının Moğol teklifini anladığı ve desteklediği için minnettarız. Öte yandan bu geniş kapsamlı bir hedefdir. Küçük ve orta ölçekli işletmeler Türkiye ihracatının yüzde 60'ından fazlasını oluşturduğu için Moğolistan bu sektörde işbirliği yapmakla daha çok ilgileniyor. Her yıl 10.000 Moğol turist uzun ve kısa dönemler için Türkiye'ye gelmektedir. Ancak Moğolistan'ı ziyaret eden Türk turist sayısı yılda 2.000'i geçmiyor ki bu çok az bir rakam. Ocak 2020'de başlayan İstanbul-Ulaanbaatar seferi, Türkiye'den Moğolistan'a tarihi ve kültürel turist sayısını artırıyor. Coğrafi olarak uzak iki ülke arasındaki ticareti artırmanın bir yolu, hava taşımacılığı rotalarını açmaktır.

Türk Uluslararası İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) 1994 yılından beri Moğolistan'da faaliyet göstermektedir. Moğol halkı, ajansın kırsal alanda eğitim, sağlık ve tarım alanlarında bir dizi proje yürüttüğünü ve bu nedenle yerel kalkınma için çalıştığının farkında.

19. yüzyılda Moğolistan ve Sibirya'da bulunan sözde Orhun-Yenisey yazıt, Orhun Vadisi'nde keşfedildi ve 1930'larda ünlü Moğol bilim adamı B. Rinchen tarafından Moğolca'ya çevrildi. Bir diğer tanınmış Moğol arkeologu N.Ser-Odjav, Moğolistan'da Türk dönemine ait 400'den fazla arkeolojik sit alanı incelemiş ve Türk İmparatorluğu'nun beşiğinin günümüz Moğolistan'da olduğunu kanıtlamıştır. Her iki ülkeden bilim adamlarının bu bulguyu daha da zenginleştirmek ve doğrulamak için birlikte çalışması önemlidir. Türkiye'de Moğol araştırmaları gelişmeden ve Moğolca konuşan Türkçe bilginlerin sayısını artırmadan, tek başına Türkçe araştırmaları yapmak tek taraflı olacaktır. İstanbul ve Kâtip Çelebi üniversitelerinin Moğol öğretmenlerini Türk öğrencilere öğretmeye davet etmesi büyük bir başarıdır.

Premsipte iki taraf, Orhon Vadisi'nde ortaklaşa bir turizm kompleksi kurmak için yüksek düzeyde anlaştılar. Moğolistan'ın eski başkenti Kharkhorin, Orkhon Vadisi'nde yer almaktadır. Turizmi artırmak için

kentin havaalanının yenilenmesine yönelik bir projenin ortak uygulanması gerekiyor. TİKA, turist çekmek için önemli projeler olan Orhun Vadisi'nde Bilge Han'a dayalı bir müze ve Ulan Batur yakınlarında bilge Tonyukuk'un heykelini yaptı.

Geçmişteki en başarılı işbirliği eğitim alanında olmuştur. Türk hükümeti bursuyla okuyan ilk Moğol öğrenci, 1993 yılında Türkiye'ye adım attı. Bugüne kadar 1.200'den fazla Moğol öğrenci bu bursla Türk üniversitelerinden mezun oldu. Bu, Moğolistan'ın eğitim sektörüne Türkiye'den büyük bir yatırım. Aynı zamanda, Moğolistan'dan 1100'den fazla genç, masrafları kendisine ait olmak üzere Türkiye'de eğitim gördü ve bu mezunların yüzde 60'ından fazlası özel sektörde başarılı bir şekilde hizmet veriyor.

Moğolistan ile Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kuruluşunun 50. yıldönümü vesilesiyle, sadece 2018-2020 yıllarında İstanbul, Bahçeşehir, Kâtip Çelebi, Hacettepe'deki üniversitelerde Moğolistan ile Türkiye arasındaki tarihi ve modern ilişkiler üzerine 6 bilimsel konferans düzenlendi. Bunlar karşılıklı anlayışın güçlenmesine önemli katkı sağladı. Özellikle Türkiye Bilimler Akademisi'nin Moğolistan ile iş birliğine büyük önem verdiği ve Akademi'nin 2018 ödülü bir Moğol vatandaşına verildi. Ödül, iki ülke arasındaki bilimsel ilişkinin takdir edilmesi idi. Temmuz 2020'de Türkiye Bilimler Akademisi'nin Cengiz Han çalışmalarını tanıtmak için Moğolistan'daki Cengiz Han Müzesi'ne destek olmak üzere Türk araştırmacılar arasında çevrimiçi bir tartışma düzenlediğine dikkat edilmelidir. Atatürk'ün 1928'de ülkesinde reform için zemin hazırlamak üzere Latin alfabesine geçme politikası tecrübesi de Moğolistan'ın ilgisini çekmektedir.

Türk Moğol akademisyeni Ahmet Timur, ilk olarak 1948 yılında yayımlanan "Moğolların Gizli Tarihi" kitabını Türkçeye çevirmiştir. O zamandan beri eser bazı Türk bilginleri tarafından birkaç defa Türkçeye çevrilmiştir. Son yıllarda Türk şair Nazım Hikmet ve Elif Şafak'ın şiir koleksiyonları ile Orhan Pamuk'un çeşitli kitapları Moğolcaya çevrildi ve okuyucular tarafından beğenildi. Perspektif olarak, Moğol ve Türk kültür merkezlerinin karşılıklı olarak açılması, iki ülkenin modern gelişimi hakkında bilgi paylaşmak ve halklar arasındaki karşılıklı anlayışı derinleştirmek için gereklidir.

2010 yılında Moğol Parlamentosu tarafından onaylanan Moğolistan Ulusal Güvenlik Kavramı, siyasi, ekonomik, kültürel ve insani alanlarda ikili ve çok taraflı ilişkilerin ve işbirliğinin «üçüncü komşu» politikası çerçevesinde gelişmiş demokrasilerle destekleneceğini belirtmektedir. Bu nedenle 2011 yılında Moğol parlamentosu tarafından onaylanan Moğolistan dış politika konseptinde; Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, Hindistan ve Güney Kore, AB ve Türkiye ile ortaklık ve işbirliğini genişletmeyi hedeflediğimiz belirtildi. Dolayısıyla Türkiye'nin “çok gelişmiş bir demokrasi” olarak tanınması ve “üçüncü komşularından” biri olarak seçilmesi, Moğol tarafının ikili ilişkilere büyük önem vermeye devam ettiğine işaret ediyor. Moğol liderliği, Türk ortaklarımızın bunu kabul etmesini ve karşılık vermesini istiyor. Moğolistan, “üçüncü komşuları”, Amerika Birleşik Devletleri, Hindistan ve Japonya ile ve Güney Kore ile yaptığı görüşmelerde stratejik ortaklık kurdu. Türkiye, henüz stratejik ortaklık kurmadığımız tek “üçüncü komşu”. Moğolistan ve Türkiye 2013 yılında ikili ilişkilerin seviyesini stratejik ortaklığa yükseltmek için anlaştılar ve kısa süre önce ilgili görüşmeler başladı. Serbest piyasa ekonomisi, iyi yönetim ve benzersiz demokrasi gibi üç özellik sağlam bir şekilde sürdürülürse, diğer ülkelerin Türkiye'nin kalkınma modelini izleme ilgisi azalmayacaktır. Moğolistan'ın dış politikası barış, açıklık, bağımsızlık ve çok yönlü yaklaşım ilkelerine dayanmaktadır. Türkiye'nin o ülkelere biri olmasını istiyoruz. Bu nedenle Türk uluslararası ilişkiler ve güvenlik araştırmacıları ve akademisyenlerinin Moğolistan'ın “üçüncü komşu” politikasının doğasını ve Moğol tarafının Türkiye'yi neden “üçüncü komşu” olarak adlandırdığını derinlemesine incelemesini umuyorum. Bu bağlamda, Türk Avrasya Araştırmaları Merkezi'nin Türk araştırmacılar arasında Moğol dış politikası üzerine bir tartışma düzenlemesinden memnuniyet duyulmalıdır.

Türkiye, Avrupa, Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya'nın kesiştiği noktada yer almaktadır. Jeopolitik, stratejik ve ekonomik olarak dünyada bu kadar elverişli coğrafi konuma sahip başka hiçbir ülke yoktur. Mackender'in klasik tanımına göre Küçük Asya, Avrasya'nın bir parçasıdır ve bu nedenle Türkiye, Rusya ve Çin'in yanı sıra Avrasya alanında etkili bir rol oynayabilecek bir ülkedir. Çünkü Türkiye, Avrasya'da yabancı değil.

Soğuk Savaş'tan sonra, Türkçe konuşan bazı Orta Asya ülkeleri ve Tür-

kiye, ekonomik ve kültürel bir yakınlaşma politikası izledi. Sonuç olarak, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi 2009 yılında kurulmuştur. Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya halklarının ulusal dillerinin, kültürlerinin ve adetlerinin bazı Türkçe konuşan ülkelerde korunmasına verdiği desteğin kötü niyetli bir niyeti bulunmamaktadır ancak onlarca yıllık uzun bağları ve "kardeşliği" yeniden kurmayı amaçlayan barışçıl bir yaklaşım sergilemektedir. Bu, bazılarının dediği gibi, eskiyi canlandırma girişimi değildir. Bu sadece Türkiye'nin dış politikasının küresel ve bölgesel olarak daha aktif ve çok taraflı hale geldiğinin bir işaretidir. Türk halkının ataları Orhun Vadisi'nden göç etmiş ve bu nedenle Moğollarla tarihi bağları olmuştur. Bu tarihi bağlara sahip çıkan Türklerin nezaketi, Moğol ve Türk halkları arasında karşılıklı anlayışa vesile olmaktadır. Reşidüddin Asya'nın göçebe halklarını, Türkçe konuşanları ve Moğolca konuşanları iki ulus olarak adlandırmış ve Türkler ve Moğollar birlikte çalışırlarsa güçlü bir grup oluşturabileceklerini yazmıştır. Bu nedenle şahsen Moğolistan'ın Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi'ne gözlemci olarak katılmanın imkansız olmadığına inanıyorum. Moğolistan ve Türkiye, uluslararası kuruluşlar ve çok taraflı işbirliği çerçevesinde birbirlerini destekleme konusunda dostane bir geleneğe sahiptir. Türkiye, Moğolistan'ın Avrupa'da AGİT'e katılımını ve NATO ile ortaklığını aktif olarak desteklemiştir. Birleşmiş Milletler içindeki ikili işbirliği de başarılı olmaya devam ediyor.

İşte Moğol-Türkiye ilişkilerini daha da derinleştirmek için atmamız gereken adımlardan bazıları:

Moğolistan, Avrasya'da önemli bir oyuncu olma yanında G20 ve NATO'nun etkili bir üyesi olan Türkiye ile stratejik ortaklık kurmaya büyük önem veriyor. Bu, Moğolistan'ın ulusal güvenliğini güçlendirmek de önemlidir. Öte yandan, Türk ortaklarımızın Moğolistan'a "üçüncü komşu" muamelesi yapan tek Müslüman ülke olmasına dikkat etmelerini umuyorum. Stratejik ortaklıklar en yüksek güven şeklidir. Moğol tarafı, bu ortaklığın kurulmasının ikili ilişkilerin seviyesini yeni bir seviyeye çıkaracağını umuyor.

Moğol tarafı, stratejik bir ortaklığın derhal kurulması yoluyla ekonomik ve ticari işbirliğini yoğunlaştırmakla derinden ilgileniyor. Moğol ve Türk ortak girişimlerini Moğolistan'ı çevreleyen iki büyük pazara ihraç et-

mek için, Moğol serbest bölgelerini kullanmak her iki tarafın çıkarıdır. Bu nedenle Moğol tarafı Türk yatırımcıları Moğolistan'a davet etmeye ve onlara uygun çalışma koşullarını sağlamaya hazır.

Moğolistan, Türkiye'nin Avrasya'da aktif bir enerji politikası izleme deneyimiyle derinden ilgilenmektedir. Moğolistan ve Rusya hükümetleri, Rusya ile Çin'i Moğolistan üzerinden birbirine bağlayan bir doğal gaz boru hattı inşa etme projesini uygulamak için işbirliği yapıyor. Bu bağlamda Moğol tarafı, Türkiye'nin, Azerbaycan doğal gazını Türkiye üzerinden Avrupa pazarına taşıyan 1.200 kilometre uzunluğundaki TANAP projesinin uygulanmasındaki deneyimini paylaşmak istiyor. Moğolistan ve Türkiye önemli yenilenebilir enerji kaynaklarına sahip ülkeler arasındadır. Bu nedenle Moğol tarafı yenilenebilir enerji sektöründe işbirliği yapmak ve Türk teknolojisini tanıtmakla ilgileniyor.

Türkiye'nin Bakü-Tiflis-Kars demiryolunu İpek Demiryolunun bir parçası olarak kullanma hedefi gibi, Moğol tarafı da Tek Yol, Tek Bölge projesine katılmak ve Orta Asya'ya giden bir demiryoluna erişim sağlamakla ilgileniyor. 2019 yılında Çin'den gelen yük trenlerinin konvoyu ilk kez hattı kullanarak Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştı. Türkiye ile Moğolistan arasındaki demiryolu hattı teorik olarak Sibiryaya üzerindedir. Dolayısıyla ikili ticaret cirosu artarsa, iki ülke arasında demiryolu ile eşya taşımacılığının zamanının geleceği de göz ardı edilemez.

Aslında Moğolistan ile Türkiye'yi birbirine bağlayan tek köprü sadece TİKA, Türk Hava Yolları ve Moğol Mezunlar Derneği. Moğol-Türk ilişkileri, Moğolistan'da Türk dönemine ait tarihi eserlerin korunması ve Moğol öğrencilerin Türk burslu eğitimi ile sınırlı kalmamalıdır. Moğolistan ile Türkiye arasında siyasi, ticari, ekonomik, yatırım ve kültürel işbirliği için kullanılmayan önemli kaynakların dolaşıma sokulması gerekiyor. Bunu yapabilmek için ise her iki tarafın da aynı ruha ve inisiyatifte sahip olması gerektiğini düşünüyorum.